

Артъом Георганов

Интернет като механизъм на политическата мобилизация

Абстракт

В статията се анализира ролята на интернет като фактор и канал за политическа мобилизация. Прави се разграничение между инструменталната и преобразуващата функция на интернет. Основният тезис на автора е, че тази разлика 'протича' основно по линията на плуралистичните демократични общества и тези, които не се отнасят към тях. В рамките на тази логика се прави опит за намиране на специфичното съдържание на интернет комуникацията в недалечните политически събития, които според редица наблюдатели са пряко свързани с феномена използване на интернет и на социалните мрежи в политиката. След този анализ се прави изводът, че интернет не променя фундаменталните принципи на политическото действие, но допринася нови и принципиално важни възможности за политическа мобилизация в деинституционализираните общества с авторитарен или квазиавторитарен политически режим, особено в условията на кризисна ситуация.

Ключови думи: Интернет, интернет-комуникация, деинституционализирани общества, политическа мобилизация.

Artyom Gyeorganov

The internet as a mechanism of the political mobilization

Abstract

The article analyses the role of the Internet as a factor and a channel for political mobilization. In doing so, it is making a distinction between instrumental and transformative function of the Internet. The basic thesis of the author is that this difference occurs mainly in the line of pluralist democratic societies and those that do not relate to them. In the focus there is found a specific content of internet communication concerning recent political events which are, according to many observers, in direct link with the phenomenon of the Internet. Drawing a conclusion the internet does not change the fundamental principles of political action, but in principle contributes to new and important opportunities for political mobilization in de-institutionalized society with authoritarian or quasi-authoritarian political regime, especially in a crisis situation.

Key words: Internet, Internet-communication, de-institutionalized society, political mobilization.

Увод

Неотдавнашните събития в Тунис, наречени от западните медии „*twitter* революция“, наред с „*facebook* революцията“ в Египет, а също така и други примери за политическата самоорганизация на гражданите, благодарение на интернет-комуникацията, според редица наблюдатели демонстрират нов етап на политическото участие, където интернет се превръща в основен фактор и механизъм на политическа мобилизация, а по този начин се схваща като агент за преобразуване.

Означава ли подобно влияние на интернет дълбока промяна в съдържанието на политическото участие, като по този начин това допринася за нов смисъл и нови механизми на политическата мобилизация? Или може би интернет е само инструмент, който улеснява политическа комуникация, без да допринася за внасяне на ново съдържание в политическото

участие? В рамките на този дебат са обединени многобройни спорове за влиянието на този феномен върху политиката.

Не е изненадващо, че през последните години сериозно нараства изследователската активност на редица автори, които проучват тази проблематика. От 2010 г. в Бъркли дори излиза специализирано електронно списание „*Policy and Internet*“. След селекция и критически прочит на публикации на нарастващия брой автори, които се занимават с този кръг на въпроси, можем да отбележим: Кастелс (2003, 2004), Туронок (2001), Anduiza (2007) et al, Vimber (2001), Kuebler (2011), Polat (2005), Van de Donketal (2004). Паралелно с други аспекти в техните публикации, авторите отбелязват, че новите технологии се отразяват върху всекидневната политическа дейност предимно в развитите постиндустриални общества. Преди всичко интернет разширява възможностите за мобилизиране на традиционните политически групи, а също така дава тласък за неинституционализираните групи или действащи лица, организирани чрез неконвенционални, гъвкави структури. Като цяло съвременните изследователи повдигат въпроса за това до каква степен много от съществуващите теории за политическо участие продължават да са бъдат валидни в рамките на информационното общество [1]. Обаче подобно концентриране върху рутинни политики в условията на развитите общества се пренебрегва поради факта, че и в тези общества, които не са стъпили в „информационната епоха“, ролята на интернет също може да бъде голяма, а вероятно дори по-голяма в определени моменти в сравнение с утвърдените западни демокрации, където нивото на политическата мобилизация винаги е доста високо.

Като цяло понятието *политическа мобилизация* е фундаментален елемент в разбирането на това защо някои вземат решение за политическо участие, а други - не. Така мобилизацията се анализира като процес, чрез който групите и ресурсите се трансформират от стабилни, противоречиви и невъвлечени в достъпни, приложими и въввлечени в социалния и политически живот на обществото [2]. От този огромен дял на политическа наука, обект на нашия изследователски интерес е влиянието, наложено от интернет върху механизмите на политическата мобилизация.

Канали на политическата комуникация: динамика на промените

Първото, което трябва да се има предвид, е, че има фундаментални промени в техниката, технологиите и оттам в информационното взаимодействие; възникват нови канали за масово информиране и следователно и за влияние върху индивидуалните модели на поведение, които винаги се корелират с траекторията за трансформация на политическото пространство. Така Б. Андерсън в популярната му книга „*Imagined Communities*“ настоява, че такива социални коалиции като нации са продукт на така наречения „печатен капитализъм“. Т.е. чрез разпространението на вестниците и списанията, на печатни издания и на книжовното дело, чрез които се разширяват възможностите за трансляцията на тези значения, които би

могли да бъдат ползвани от политически актьори за производство и възпроизводство на общественото единство [3]. В този смисъл прогресът на инструментите за публична комуникация, националното конструиране и демократизацията са взаимосвързани паралелни процеси. В лицето на масовия печат инстанцията на властта реализира механизма за политизацията на широките маси и така властта достига високо ниво на политическата мобилизация, което е една от най-важните характеристиките на западната демокрация.

От подобното разбиране следва, че именно пресата, печатната журналистика стават механизъм за създаването на фундаментални институции на обществото от съвременен тип, и задаването на траектория за неговото развитие. Така че, възникването на радиото и телевизията не променят общото направление и съдържание на тези процеси. А по-скоро тези комуникационни иновации само улесняват процеса на институционалното самовъзпроизводство на западните общества, без да допринасят за сериозни иновации в механизмите на политическото участие и мобилизиране. Означава ли това, че интернет също не носи в себе си новите смисли и претенции за сериозна промяна на политическата мобилизация?

Това е един сложен въпрос, за който едва ли бихме могли да намерим отговор в рамките на това изложение. Но от технологична гледа точка, можем да отбележим едно доста банално наблюдение, демонстриращо известния преобразуващ потенциал на интернет-комуникация. Така всичките информационни канали, възникнали в предишните епохи, при цялото свое технологическо разнообразие, имат една обща, обединяваща ги особеност. Асиметричният метод за обмяна на информацията, когато субектът, който произвежда информационния продукт, не получава ефективната обратна връзка, и по този начин се нарушава едно от най-важните компоненти на комуникация — двупосочността. По този начин интернет ни дава възможност да се преодолее този дефицит именно чрез създаването на ефективни механизми за обратна връзка. А това би трябвало да създаде нови възможности за гъвкава мобилизация на хората, както в условията на рутинната политика, така и не по-малка степен и в условията на кризисна ситуация.

Интернет като преобразуващ фактор?

Подобната уникалност на интернет-комуникация е израз на няколко специфични фактора, привнесени от интернет-технологиите. Макар че някои от тях са характерни и за други предшестващи ги канали на комуникацията, сега за първи път те са съчетани в рамките на един глобален феномен.

На първо място, това е **децентрализацията**. Така за интернет е характерен мрежовият, а не йерархичният принцип за организация. Според А. Филипович този децентрализиран характер на интернет, ако имаме предвид значимостта на това явление за съвременната цивилизация, символизира ацентричността на съвременното политическо пространство като

цяло [4]. Но трябва да добавим, че не само символизира, но и допринася за създаването на подобна ситуация.

Според М. Кастелс с децентрализацията свързан е и другият атрибут – **екстратериториалността** [5]. Ако за интернет съществуват граници, то те категорично са по-проницаеми, прозрачни и видими, особено когато тези граници съвпадат с митническите постове. Това означава възможност за формиране на *трансгранично информационното общество*, което на свой ред означава потенциал за скъсване с традицията на териториални общности, най-известни които са националните държави.

Техническата сложност за контрол върху интернет също е важно. Така в повечето случаи интернет е представен на пазара от множество провайдъри, което означава, че е доста сложно за които и да е действащи лица да контролират интернет в рамките на своите изисквания. Също така съществуват и различни начини за преодоляване на вмешателството в интернет пространствата от страната на властта. Това и възможността да се ползва интернет директно от сателита, от *GSM* мрежи, *VPN* връзка и т.н. По този начин интернет е доста сложен обект за контрол, ето защо за властта вече не е достатъчно само да контролира телевизионната кула в столицата, за да може да транслира послания към населението. Разбира се, съществуват възможности и за мониторинг и контролиране на виртуалното пространство, било то национални *firewall* (както в Китай), или чрез контрола върху провайдърите (както в Казахстан), или още по-радикален начин, чрез прекратяване на достъпа до интернет за цялата държава (Северна Корея). Но подобни практики едва ли са универсално приложими, като те в крайна сметка демонстрират сериозна заплаха от страна на властта относно възможностите на интернет, като независима платформа за продуциране и обмен на мнения, като по този начин в условията на кризисна ситуация интернет се превръща в ефективен канал за политизацията на критично настроената маса от граждани, на недоволните.

Тези фактори, взети заедно, пораждаят новия специфичен социален феномен – *паноптизъм*. Преди години под това понятие се разбира тотален всепоглъщащ контрол, тъй като субектът на този контрол е властта. Но в рамките на интернет културата паноптизъмът придобива коренно различна форма: информационната прозрачност на политическата и социалната ситуация става почти тотална. Тази информационна прозрачност и пределната плурализация на ацентричната културна среда, според А. Филипович означава, че идеологическата ортодоксалност се среща с почти непреодолими пречки [6]. От подобната презумпция често възникват предположения, че ацентричната модел на интернет комуникацията може да бъде съотнасян с идеала за демокрация. Когато идеите свободно се конкурират на обществено-политическия пазар, участниците на който са многочислени генератори и реципиенти на

информацията. От тази презумпция следва, че информационният модел, налаган от интернет комуникацията, е още една крачка към идеала за плуралистично общество.

Но и подобната плурализация може да бъде обект на критика, още повече поради това, че подобна траектория за развитие е била диагностицирана дълго време преди възникването на интернет. Още през 60-те години на 20. век Херберт Маркузе класифицира подобна ситуация както „репресивен плурализъм“, когато количеството на продуцираната информация драстично надвишава възможностите на индивида за нейната интерпретация. В резултата се разрушава основата за колективно действие, защото няма условия за агрегиране на индивидуалните предпочитания. Тръгвайки от това разбиране, Маркузе утвърждава, че в либералното общество от средата на 20. век се губи субектът на политиката. В новите условия, според неговите наблюдения, политическата борба се редуцира до нивото на политически технологии, които са тясно преплетени с информационните технологии. В обществата от този тип неизбежно се срещаме със загубата на реалната политика; политическите процеси се характеризират с безсубектност, безалтернативност и политическа еднородност, оставяйки крайно малко възможности за маргинални действащи лица или за политическите иновации, смята С. Ильинская [7]. В рамките на тази логика интернет допринася за формирането на това комуникативно пространство, което се характеризира с непреодолимо свръхпроизводство на идеите, генериращи многочислени призови към действие, в това число и действия от политически характер. Подобен „репресивен плурализъм“ в условията на развитите общества предполага доста нисък мобилиращ потенциал за призивите от подобно естество.

Важен е въпросът как да интерпретираме това състояние. В известна степен то е в зависимост от нашите ценностни ориентири. Според Маркузе това е определено негативна тенденция, защото е пречка на дейността на „силите за освобождаване“. От друга ценностна позиция, същата логика за еволюция би могла да бъде квалифицирана като достижение и успех на съвременното общество; когато технизацията на политиката, отслабването на субекта на политиката, означават преди всичко непротиворечива институционализация на политическия ред. Ефективните политически институции трябва да станат толкова стабилни, че отделните политически субекти повече да не са способни да изместят системата от състоянието на равновесие. И в рамките на тази логика е очевидно, че интернет няма да допринесе нещо радикално ново в начина, по който функционира обществото и да се прави политика, а политическото участие ще продължава да се реализира в рамките на зададената траектория (*path dependence*).

В същото време подобна плуралистична прозрачност едва ли е универсалната характеристика за всички съвременни общества. В тези общества, които не се отнасят към западните либерални демокрации, особено при авторитарните или квазиавторитарните

режими, самата възможност за инсталация на плуралистична интернет култура в съществуваща политическа култура, е доста спорен въпрос. Така С. Турнок предполага, че интернет представлява сериозна заплаха за подобни режими. Той отбелязва, че от гледна точка на авторитарната власт, идеалът на „максимизацията на влиянието на властта и минимизация на обществена автономия“ е бил достижим само до този момент, когато техническият прогрес в областта на телекомуникацията се е определял със своята линейната насоченост, ограничаваща обратната връзка чрез средствата на масова комуникация. По този начин оптималното състояние за всяка диктатура е ситуация, при която всички получават съобщения от регламентиращия режим, но никой не може да стане независим продуцент на информацията [8]. Съответно интернет не може да не представлява заплаха за стабилността на тези режими и подобна промяна непременно би се отразила върху тези режими, които не са успели да се приспособят традиционния механизъм на властване спрямо нарастващия информационен плурализъм.

В рамките на гореизложеното и следвайки логиката, можем да направим следния извод, че интернет не може да упражнява универсално и дълбоко влияние върху всички съвременни общества. Така в една група от тях задачата за политическата мобилизация на хората е отдавна решена и властта е свикнала да функционира в рамките на тази мобилизация, от която тя взема легитимността си, като по този начин състоянието на радикалната *плуралност*, породена от интернет културата, не се променя зададената траектория за развитие. Обаче в друга група от общества, плурализмът не е доминираща характеристика, а властта не е свикнала да функционира в условията на висока политическа мобилизация, което до неотдавна се компенсирало с ограничен инструментариум за подобна мобилизация. Освен това интернет потенциално може да донесе за промяна на тази ситуация, макар че неговата роля е подчинена относно съществуващи социални структури и институции.

Интернетът и политическата мобилизация: практическата реализация

Основата на всяка политическа мобилизация е наличието на стимули за сътрудничество между отделни индивиди, които могат да си артикулират с общи цели и да направят усилие за консолидация в рамките на стремежа към тяхното постигане. Норман Шофилд по този повод отбелязва, че „фундаменталният проблем, с който е свързано решаването на въпроса за сътрудничеството, е начинът по който индивидите ще опознават партньорите си, техните предпочитания и тяхното вероятно поведение. Освен това проблемът се състои и в следното, че знанието трябва да бъде взаимно: всеки индивид трябва не само да разполага с информация за предпочитанията на другия, но също така и трябва да знае, че другите индивиди също разполагат информация за неговите предпочитания и стратегии“ [9]. Означава ли това, че цялата задача се редуцира до задачата за информиране, двупосочно комуникиране и координиране на индивидуалните действия?

Едва ли подобната редукция е допустима, дори ако сме силно оптимистично настроени към ролята на комуникационните технологии. Така, според теорията на новия институционализъм, всеки индивид действа не само в условията на асиметричен достъп към информацията, но и по силата на своята природа, е склонен към опортюнизъм, както и че индивидът се стреми към избягване на свое участие в постигането и ползването на определени блага, смятайки, че тези блага, искани и от други, ще бъдат постигнати и от тях. Последният проблем е анализиран от М. Олсън¹, който още през 1965 г. го нарича *free-rider problem*. Съответно преди всичко тези проблеми трябва да бъдат практически преодоленни при всякаква политическа мобилизация. Иначе всеки опит за подобна мобилизация може да се превърне в акция на няколко активисти.

Но в същото време възможността за директна диалогична комуникация между потенциалните участници на акцията е изключително важно условие за преодоляване на опортюнизма и т. нар. *free-rider problem*. Така че ефективната информационна платформа не може да бъде цялостно решение, но това е важна част от решението, защото не е възможно да има успешно колективно действие, без да възникнат комуникационни механизми за агрегиране и мобилизиране на протестни настроения. И недавнашните събития показват, че в редица африкански и азиатски държави един от тези механизми са съвременните интернет технологии. Всъщност именно интернет се превръща в платформата за обединяване на социалните и политическите актьори от различно естество срещу инстанцията на властта.

Най-емблематични примери са събитията в Тунис и Египет, които са изследвани от Кюблер [10]. Именно наблюдението върху тях дава възможност на световни медиите да създадат такива неологизми като *facebook* революция или *twitter* революция, акцентирайки върху това, доколко бързо социалните мрежи създават критичен заряд на недоволство. Макар че подобни формулировки изглеждат малко преувеличено, факт е, че интернет изигра огромна роля в тези събития и това е очевидно. Според А. Александър, „Ако през 40-те години, когато Египет се сблъсква с подобни протести, ролята на комуникативен канал изиграват книжарниците, нелегалните списания и профсъюзните организации, то днешното поколение се реализира чрез онлайн комуникации“ [11]. Едно от доказателствата за това е, че Египет, уплашен от ролята на интернет по време на протестите в Тунис, се опитва да спре достъпа до интернет в цялата държава. Но това доведе само до огромни икономически загуби на националната икономика, без да се отрази върху динамиката на народните протести.

Така в двата случая ролята на интернет и по-специално на социалните мрежи, се оказва изключителна голяма. И тези примери не са единствени. Може би за първи път интернет изигра изключително важна роля и в политическата мобилизация на обществото в Украйна. През 2004 година, когато контролираните от властта телевизионни канали обявяват победата на кандидата, който е подкрепен от действащия президент, именно интернет стана един от

най-важните канали за информиране на обществото за многобройните примери за фалшификацията на изборите. В. Харченско приема, че „Интернет си позволяваше да планира акции на протест в режим онлайн. Ставаше обмяна на съобщения, членовете на социалните мрежи се уговаряха за съвместните действия, например такива като ‘пикетиране’ на „Кабинета на министрите“ [12]. И като резултат възникват условия за мащабни протестни акции, известни като „оранжева революция“, която довежда до победа на опозиционния кандидат.

След това се срещаме с доста примери за мобилизация за протести, при която интернет се използва като основен инструмент. По такъв начин през есента на 2010 г. в Брюксел огромна демонстрация е организирана с помощта на *Facebook*. Интернет компанията под девиза „Срам: великата държава без правителство“ демонстрира на политиците, че интернет създава нови механизми за политическо въздействие, които механизми са извън обхвата на традиционните инструменти, ползвани от политическите партии. Интернет създава възможността за провокиране на колективни политически действия, без да се разполага с конвенционални институционализирани структури. Но като цяло случаят в Белгия е доста различен от гореизложените примери, защото акциите на протеста, инспирирани от интернет агенти, при всички положения не биха могли да доведат до някакви квазиреволюционни събития. Това по-скоро е сигнал към традиционни политически актьори, отколкото стремеж да бъдат свалени от власт. Като цяло е очевидно, че ефективните политико-икономическите системи, към които се отнася и Белгия, както вече бе посочено, формират гъвкави институционални структури, които се характеризират със способността към преживяване на кризи и промени. Обаче формирането на тези системи е резултат на продължителен процес, траекторията на който е доста сложна за повтаряне в съвременните условия.

Същевременно смятаме, че дългосрочността не може да бъде атрибут на политическите мобилизации, които са инспирирани с помощта на интернет и използване на кибер пространството. На свой ред, краткосрочните политически активности, даже в случая на ефективна обществена мобилизация, не притежават дългосрочен преобразуващ потенциал. Именно тази закономерност на политическото пространство радикално ограничава успешността на „интернет политиките“. И това е следствие от техните предимства, породени от ацентрическа, нейерархическия модел на интернет пространството. Да, той може да създаде условия за ефективна политическа мобилизация на различни неинституционализирани гъвкави структури, но това не променя факта, че ентропията на подобни групи е доста висока. Същевременно логиката на противостоянето е неумолима, на определен етап е неизбежно преминаване от реалиите на онлайн политика към реалиите на офлайн политика, когато институционализираните политически актьори от традиционен тип отново вземат доминиращата си роля в канализирането на общественото недоволство. При

това че поведението на тези актьори в крайна сметка е изоморфно спрямо съществуващата в даденото общество политическа култура и съответно, преобразуваният потенциал на техните действия е твърде ограничен.

По този начин интернет трябва да бъде разглеждан не като агент на преобразуване, а като агент на мобилизация, при това че резултатите на колективното действие, което е инспирирано с помощта на интернет мобилизацията, ще се развива в рамките на обичайната логика при подобни събития. Но все пак, за немалко общества е факт, че интернет допринася за редица сериозни иновации, създавайки условия за това, че временните, неинституционализирани структури, които не са афилирани с нито една политическата партия, група за натиск, институции на властта или други формализирани политически актьори, могат да се мобилизират по ефективен начин, което няма да бъде игнорирано от властта. Това отбелязва важната методологична промяна; вече политическото действие възниква преди да възниква политическата организация. Това е особено важно за тези общества, където традиционните механизми на политическата мобилизация на хората: (1) са контролирани от властта, (2) изобщо не съществуват.

Пример за първия случай можем да срещнем в Русия, където в края на 2010 година чрез интернет форумите, блоговете и чрез други интернет услуги бе организирана уникална акция на протест, обединяваща дотогава конфликтни между себе си различни групи на футболни фенове, дяснорадикални екстремисти, недоволни от миграционната политика хора и т.н. Това събитие завърши със сражение с полицията в центъра на Москва, което дотогава бе невъзможно, имайки предвид управлението на Русия по време на Путин, защото властта доста добре контролира традиционните агрегатори на протестните настроения, но възникналата „от нищо“ акция на протест стана истинско изпитание за управляващите и за властта в руската столица. Това е така, дори като се вземе под внимание и фактът, че подобната акция обединява изключително маргинални групи и по този начин няма да се отрази върху поведението на основната маса на населението и действащите политически актьори.

На свой ред най-големият преобразуващ потенциал се намира в втората група, където можем да посочим шарената поредица от деинституционализирани общества в Африка, Азия или Латинска Америка. Спецификата на тези общества е отсъствието на тези механизми за институционализация на конфликтите, които са достъпни в западните демокрации. В мнозинство от така наречените развиващите се страни няма ефективни институции на гражданското общество, които биха могли да канализират обществените недоволства и да създадат механизми на обратна връзка. Подобни общества се характеризират с процеса на деинституционализация, което се изразява като важен аспект на кризата. Важно следствие,

което би трябвало да се има предвид според Ж. Шевалие, е, че процесът по деинституционализацията благоприятства развитието на колективни мобилизации [13].

На свой ред перформативната структура на кризата означава радикално свиване на дискуссионното пространство до такива размери, че започва да действа универсалният за мнозинство от участниците в комуникацията код, който би могъл да бъде инсталиран в някое колективно действие. По този начин, когато в деинституционализираните общества възникват сериозни, неразрешими в рамките на усилията на елитите кризи, то липсата на развитите механизми на институционализация на конфликтите може да доведе до революционни или квазиреволюционни промени на властващия режим. И в тези общества интернет е тази иновация, която е способства на значително улесняване за задачата за трансляция на политическите призови в политическото действие. Така че, именно интернет предоставя на тези нейерархизирани и маргинални групи мощен механизъм за спонтанна самоорганизация. И при такова положение, когато тези групи се превръщат в мнозинство, както в Тунис, те са способни да разрушат съществуващия политически режим.

Изводи

В зависимост от ефективността на властта, нейната легитимност и институционалните механизми за въздействие върху информационното пространство, интернет може да се превърне в агент за протестната политическа мобилизация. Но подобна роля на интернет е възможна предимно в деинституционализираните и неплуралистичните общества. И от тази гледна точка, съществената роля на интернет в неотдашните събития преди всичко демонстрира структурните недостатъци на тези общества, а не само преобразуващия потенциал на интернет. Все пак последният се намира в подчинено положение пред социалните и политическите реалии. Затова не е учудващо, че интернет има голям принос в политическите процеси в тези общества, които са много далеч от критериите на информационното общество, въпреки предположенията на неговите теоретици.

По този начин е очевидно, че интернет допринася предимно технологическата специфика в съвременните конфликти, той може да бъде основен комуникационен канал. Опити за неговото изключване могат да послужат като подтик към протестна мобилизация, но самата логика на тяхното развитие и причините, които подтикват хората към колективни действия, са извън комуникационната спецификата. Това не означава, че традиционните теории на политическата мобилизация остават напълно валидни, те са задължени да обръщат внимание на интернет като към механизъм на агрегиране на индивидуални предпочитания, който при това по доста различен начин реализира своя мобилизиращ потенциал в различни общества.

Цитати:

- [1] Anduiza, E. C. (2007). Political participation and the internet: Descriptive hypotheses and causal mechanisms. *Paper of the Symposium "Changing politics through digital networks: The role of ICTs in the formation of new social and political actors and actions"*, p. 1.
- [2] Johnston, H. (2009). Mobilization. In G. Ritze (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of sociology* (pp. 3065-3068). Oxford: Blackwell Publishing, p. 3065.
- [3] Anderson, B. (1991). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: VERSO.
- [4] Филиппович, А. (2002). Интернет. В А. Грицанов (Ред.), *История философии* (396-399). Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, с. 399.
- [5] Кастелс, М. (2004 [1996]). *Информационната епоха: икономика, общество и култура. Възходът на мрежовото общество* (Т. I). София: ЛИК.
- [6] Филиппович, А. (2002). Интернет. В А. Грицанов (Ред.), *История философии* (стр. 396-399). Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, с. 397.
- [7] Ильинская, С. (2009). Политическое как эротическое „великий отказ“ Герберта Маркузе. В *Политическое как проблема. Очерки политической философии XX века* (стр. 93-113). Москва: Идея-Пресс, с. 96.
- [8] Туронок, С. (2001). Интернет и политический процесс. *Общественные науки и современность* (2), (стр. 53-64), с. 53-54.
- [9] Schofield, N. (1985). Anarchy, Altruism and Cooperation: A Review. *Social Choice and Welfare* (2), (pp. 207-219), p. 212.
- [10] Kuebler, J. (2011). Overcoming the Digital Divide: The Internet and Political Mobilization in Egypt and Tunisia. *CyberOrient*, Vol. 5, Iss. 1, 2011, from www.cyberorient.net.
- [11] Alexander, A. (2011, 02 9). *Internet role in Egypt's protests*. Retrieved 02 11, 2011, from www.bbc.co.uk.
- [12] Харченко, В. (2004). Мышки атакуют. *Новая газета*. Брой от 16. 12. 2004.
- [13] Шевалие, Ж. (2010 [1996]). *Политически институции*. (Н. Марокинджиева, Прев.) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 219.

ⁱ Mancur Olson, (1932-98), американски учен, икономист, чиито трудове оказват влияние и върху политическите науки. За повече информация < <http://www.answers.com/topic/mancur-olson#ixzz1WOpELQK9> >